

DIGITALNA HUMANISTIKA IZMEĐU TEHNOLOGIJE I EPISTEMOLOGIJE: TERMINOLOŠKI PRIJEPORI, KRITIČKE PRAKSE I INSTITUCIONALNE PROMJENE

IVANA ŠTOKOV

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Pregledni rad

Primljeno: 5. 3. 2025.

Prihvaćeno: 8. 4. 2025.

DOI: 10.15176/vol62no19

UDK 001:004

004.8

U ovom radu analiziraju se povijesni razvoj digitalne humanistike, izazovi i prijevori oko njezina definiranja te terminološke i institucionalne promjene. Poseban je naglasak stavljen na epistemološke promjene unutar humanistike, koje nastaju uslijed digitalne transformacije, a otvaraju pitanja o produkciji, dostupnosti i vrednovanju znanja. Na temelju ključnih radova Patricka Svenssona (2012, 2013), Patricka Svenssona i Davida T. Goldberga (2015), Smiljane Antonijević (2015) i Lorelle Viole (2023), pokazat će se nužnost kritičkog preispitivanja uloge tehnologije u humanistici, odnosno preispitivanje modela stvaranja znanja u digitalnom okruženju. U tom kontekstu pratit će se metodološke i epistemološke promjene koje su oblikovale institucionalizaciju te širi okvir interdisciplinarnosti i ulogu digitalne humanistike u suvremenim istraživačkim praksama.

Ključne riječi: digitalna humanistika, kritička digitalna humanistika, humanistika u digitalnom okruženju, digitalna produkcija znanja, epistemološke promjene

Humanističke znanosti suočavaju se sa značajnim promjenama pod utjecajem digitalne transformacije, koja ne utječe samo na metodološke pristupe već i oblikuje znanstvenu praksu, načine stvaranja, razumijevanja i interpretacije znanja te dovodi do institucionalnih promjena unutar humanistike. Kako ističu Patrick Svensson (2013: 160), Smiljana Antonijević (2015: 87–94) i Lorella Viola (2023: 3, 19), digitalna tehnologija mijenja i strukture financiranja, modele nagrađivanja te mehanizme vrednovanja znanstvenog rada. Antonijević (2015: 73) te transformacije promatra kao dinamične procese koji ne bi trebali

biti shvaćeni kao fiksne kategorije, nego kao pokazatelji (re)orijentacija unutar određenih akademskih zajednica. Te promjene, koje uključuju preoblikovanje akademskih struktura, razvoj (istraživačke) infrastrukture, otvaraju prostor za nove interdisciplinarnе pristupe, poput prostorne humanistike, digitalne humanistike, digitalne lingvistike, digitalne antropologije, digitalne povijesti, digitalne kulturne baštine, među kojima digitalna humanistika zauzima sve značajnije mjesto.

Digitalna humanistika (engl. *digital humanities*) razvila se iz računalne humanistike (engl. *humanities computing*), koja se pojavila u drugoj polovici 20. stoljeća kao primjena računalnih metoda unutar humanističkih znanosti, osobito u lingvistici i povijesti (Svensson 2012: 36). Računalne metode i digitalni alati integrirali su se u postojeće modele znanstvenog rada u humanističkim znanostima, ali i šire, u AKM sektoru (arhivi, knjižnice, muzeji), kao i u izdavaštvu. Početkom 21. stoljeća, s obzirom na sve širu primjenu digitalnih tehnologija u humanističkim istraživanjima, sve se češće počeo koristiti pojam digitalna humanistika, a formaliziran je 2004. godine u naslovu zbornika *A Companion to Digital Humanities*. Ukratko, digitalna humanistika označava konglomerat humanističkih, društvenih i informacijskih disciplina koje se bave istraživanjem i preoblikovanjem (humanističkog) znanja u digitalnom okruženju. Moguće je izdvojiti tri faze razvoja digitalne humanistike, koje ne odražavaju samo unutarnju dinamiku digitalne humanistike već i promjene u načinu na koji humanističke znanosti pristupaju digitalnom, odnosno pozicioniranost humanistike u odnosu na digitalno.

U prvoj fazi razvoja digitalna humanistika usmjeravala se na tehničke aspekte, osobito na instrumentalnu primjenu tehnologije u humanističkim znanostima. Tehnologija je smatrana kao sredstvo za podršku postojećim istraživačkim modelima, pri čemu je naglasak bio na digitalizaciji, strukturiranju i predstavljanju podataka u bazama i arhivima, a manje na propitivanju načina na koji se znanje konstruira, interpretira i oblikuje unutar šireg konteksta humanističkih znanosti. Drugu fazu razvoja digitalne humanistike obilježava kritički pristup tehnologiji, u kojem se digitalna tehnologija ne promatra više kao pasivni istraživački alat, nego kao aktivni faktor u oblikovanju i produkciji znanja, gdje humanističke znanosti prepoznaju potrebu za razmatranje etičkih, epistemoloških i društvenih aspekata digitalnih tehnologija. Treću fazu razvoja digitalne humanistike označava epistemološki pomak u pristupu digitalnom, u kojem tehnologija prestaje biti shvaćena kao odvojeni, vanjski alat i postaje integrirani dio procesa stvaranja znanja. U toj fazi, humanistička istraživanja više nisu smještena odvojeno od digitalnog okruženja ni promatrana kroz neki uzajamni odnos, već postaju neodvojivi dio digitalnog svijeta. Digitalno je sveprisutno i posreduje sve aspekte humanističkih istraživanja i društvenih procesa, čime se mijenja naše poimanje stvarnosti, koja postaje sve kompleksnija, a ne pojednostavljena (Viola 2023: 7). Tehnologija, stoga, prestaje biti samo sredstvo u rukama znanstvenika i postaje neizbježan dio društvenog života, oblikujući načine na koje znanje nastaje, cirkulira i interpretira se. Ako prihvatimo pretpostavku da je sve posredovano digitalnim te da digitalno nije odvojeno od humanistike, nego je, kako to naglašava Viola (2023), "humanistika u digitalnom", otvara se ključno pitanje: kako u suvremenom dobu promišljamo humanistička istraživanja i stvaranje znanja?

U tako široko postavljenom utjecaju tehnologije na znanost, ovdje konkretno na humanistiku, cilj je ovoga rada ponuditi pregled povijesnog i teorijskog razvoja digitalne humanistike, s naglaskom na njezin epistemološki status i institucionalne izazove.

Termin digitalna humanistika ušao je u hrvatski akademski prostor u razdoblju intenzivne digitalne transformacije te je usvojen bez dublje rasprave oko samog područja i njegove implementacije u različite institucionalne okvire.¹ Zlatko Bukač (2011) ističe da je termin postao uvriježen bez ozbiljnijeg promišljanja o njegovim širim akademskim posljedicama. On predlaže dva moguća prijevoda: digitalna humanistika i digitalne humanističke znanosti, pri čemu potonji smatra formalnijim.

Razvoj digitalne humanistike u Hrvatskoj odvija se prvenstveno kroz različite institucionalne inicijative koje konkretiziraju njezinu interdisciplinarnu i infrastrukturnu orijentaciju. Dominantni smjer razvoja usmjeren je na digitalizaciju i repozitornu praksu, što odgovara prvoj, tzv. infrastrukturnoj fazi razvoja digitalne humanistike usmjerenoj na izgradnju digitalne infrastrukture, pohranu, zaštitu i dostupnost kulturne baštine te na omogućavanje pristupa humanističkim sadržajima. U tom kontekstu, Hrvatska sudjeluje u razvoju europske digitalne istraživačke infrastrukture za umjetnost i humanistiku (DARIAH), a 2014. godine postala je jedna od 15 država osnivačica formalno uspostavljenog konzorcija DARIAH (DARIAH-EU [n. d.]). Kao nacionalni ogranak tog konzorcija, DARIAH-HR² doprinosi razvoju digitalnih alata, povezivanjem institucija i stručnjaka te poticanjem interdisciplinarne suradnje.³ Digitalna humanistika se pritom oblikuje kao niz praksi usidrenih u nacionalnom

¹ Osim ovoga termina, u literaturi se pojavljuju i drugi izrazi, poput *društveno-humanističke informatike* (Bago 2014) i *digitalnih humanističkih znanosti* (DARIAH-HR 2021), no oni su rjeđe u upotrebi. U radu koristim u nas uvriježen termin digitalna humanistika, premda je njegovo preuzimanje u hrvatski kontekst proteklo bez rasprave o njegovu značenju i širim implikacijama.

² DARIAH-HR razvija nacionalne resurse poput DH registra (nacionalne platforme koja povezuje institucije i projekte iz područja humanistike, umjetnosti i kulture, trenutno obuhvaćajući registar arhiva, knjižnica, muzeja, kazališta, interpretacijskih centara i određenih digitalnih alata) te sustava Tezaurus.hr za upravljanje kontroliranim rječnicima i metapodacima. U sklopu DARIAH aktivnosti razvija se i nova mobilna aplikacija za terensko prikupljanje podataka (DARIAH Assistant). Od 2021. godine, u suradnji s drugim suorganizatorima, DARIAH-HR organizira međunarodnu znanstveno-stručnu konferenciju *Digital Humanities & Heritage*, a međunarodnom razvoju tog područja doprinosi i kroz vodstvo dviju DARIAH-EU radnih skupina: *Theatralia* i *Ethics and Legality in Digital Arts and Humanities* (ELDAH) (DARIAH-HR [n. d.]).

³ Među istraživačkim infrastrukturnim resursima u Hrvatskoj izdvajaju se, primjerice, Sveučilišni računski centar (SRCE) s važnom digitalnom znanstveno-istraživačkom infrastrukturom, poput portala hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa (Hrčak), nacionalnog sustava za uspostavu digitalnog akademskog arhiva i repozitorija (Dabar), sustava za pohranu i upravljanje podacima (Puh), središnji nacionalni informacijski sustav o sustavu znanosti (CroRIS, u suradnji s Centrom za znanstvene informacije Instituta Ruđer Bošković) (SRCE 1 [n. d.]). Uz navedenu infrastrukturu, Srce u okviru svojih obrazovnih programa organizira tečajeve, radionice, *webinare* kojima korisnicima omogućuje stjecanje i unaprjeđenje znanja iz informatičke pismenosti, primjene računala, interneta, aplikacija i IT alata (SRCE 2 [n. d.]). Nadalje, ističu se digitalni arhivi i repozitoriji koji omogućuju pristup vlastitim digitalnim zbirkama, katalozima i virtualnim izložbama, poput Digitalne zbirke i kataloga Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (DIZBI [n. d.]), Digitalnih zbirki Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK digitalna [n. d.]), Hrvatskog arhiva weba kao dijela digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (HAW [n. d.]), digitalnih enciklopedijskih platformi i specijaliziranih portala Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, poput Hrvatske enciklopedije, Hrvatskog biografskog leksikona, Portala hrvatske tehničke baštine, Portala znanja, Hrvatskih egzonima, Hrvatska.eu: zemlja i ljudi (LZMK [n. d.]), digitalnih jezičnih resursa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, poput portala Struna, Nazivlje, Frazemi,

znanstvenom i kulturnom sustavu, a njezina se konceptualizacija u najvećoj mjeri razvija unutar filologije, lingvistike i informacijskih znanosti. U hrvatskom se kontekstu pretežno koncipira kao tehničko-infrastrukturni pristup humanističkim istraživanjima, usmjeren na primjenu digitalnih alata te izgradnju repozitorija, stručnih mreža i digitaliziranih zbirki,⁴ dok su teorijski utemeljeni i kritički orijentirani pristupi još uvijek slabije zastupljeni (vidi npr. Nikolić 2016; Hladnik 2020; Štokov 2024). Tako je ona prepoznata kao potencijalno područje razvoja već više od desetljeća, ali njezin status i institucionalno pozicioniranje još uvijek ostaju nejasni i nedovoljno razrađeni.⁵ Naime, iako možemo uočiti određena obilježja koja upućuju na disciplinarnost, poput formiranja znanstvene zajednice, međunarodnih suradnji, organizacije skupova i časopisa, te razvoja metodoloških i teorijskih okvira, u hrvatskom kontekstu digitalna humanistika nije još uvijek formalno uspostavljena kao zasebna disciplina. Umjesto toga, ona se trenutno više prepoznaje kao praksa koja koristi tehnologiju kao alat nego kao područje s jasno artikuliranim teorijskim i metodološkim okvirima pa se u tom kontekstu postavlja pitanje: govorimo li o interdisciplinarnom polju, istraživačkoj praksi ili pak o disciplini u nastajanju? Ovaj rad stoga predstavlja prilog razumijevanju teorijskog i institucionalnog razvoja digitalne humanistike, kako bi se omogućilo njezino bolje institucionalno pozicioniranje i prepoznavanje unutar akademskog prostora u Hrvatskoj.

POVIJESNI KONTEKST: OD RAČUNALNE HUMANISTIKE DO DIGITALNE HUMANISTIKE

Razumijevanje razvoja digitalne humanistike unutar povijesnog konteksta ključno je za sagledavanje njezina prijelaza iz područja računalne humanistike – svojevrsne predfaze obilježene primjenom računalnih metoda u analizi književnih i lingvističkih podataka – u širi okvir koji danas obuhvaća različite pristupe, metodologije i tehnologije. Taj prijelaz odražava ne samo terminološke promjene već i dublje institucionalne, epistemološke i disciplinarne pomake koji su oblikovali njezino pozicioniranje unutar akademskog i istra-

Bolje je hrvatsko i Hrvatskog pravopisa (IHJJ [n. d.]), digitalnih tematskih baza Instituta za arheologiju (IARH [n. d.]), digitalnog repozitorija Instituta za etnologiju i folkloristiku (DIEF [n. d.]), i mnogih drugih.

⁴ U terminološkoj bazi Struna termin “digitalna humanistika” razvrstan je u polje filologije (grana opća lingvistika) i informacijskih znanosti (grana knjižničarstvo), pri čemu su obje definicije usmjerene na primjenu digitalnih tehnologija u humanističkim istraživanjima: u području filologije definiran je kao “znanstveno područje koje se bavi primjenom računalnih i digitalnih tehnologija u humanističkim znanostima” (Struna 1 [n. d.]), dok je u području informacijskih znanosti opisan kao “znanstveno područje koje spaja digitalne tehnologije i humanističke znanosti omogućujući nov pristup istraživanju i tumačenju znanja, osobito onoga o kulturnoj baštini”, pri čemu su izvori definicija Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik i Wikipedija (Struna 2 [n. d.]). Takvo pozicioniranje potvrđuje dominaciju instrumentalnog razumijevanja digitalne humanistike u hrvatskom kontekstu, uz istodobno zanemarivanje šireg kritičkog pristupa prema ulozi tehnologije u humanističkim znanostima.

⁵ U prilog toj tvrdnji ide činjenica da se većina radova u kojima se termin digitalna humanistika pojavljuje kao ključna riječ i dalje svrstava u pregledne (ili čak stručne) radove, što upućuje na nesigurnost u definiranju i institucionalizaciji tog područja.

živačkog polja (Svensson 2013). Pionirom računalne humanistike⁶ smatra se talijanski svećenik Roberto Busa, koji je 1949. godine, uz podršku IBM-a, započeo izradu indeksa riječi u dijelima sv. Tome Akvinskog (Hockey 2004: 4). On je demonstrirao kako računalna tehnologija može biti korištena kao alat za analizu velike količine podataka, konkretno u lingvističkom istraživanju. Kako Svensson (2013: 165) ističe, ta je inicijativa uspostavila dvije važne epistemološke obveze računalne humanistike: računalnu tehnologiju kao alat i pisane tekstove kao primarni objekt proučavanja. Taj je razvoj šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća obilježen osnivanjem časopisa, istraživačkih centara posvećenih korištenju računala u humanističkim znanostima, organizaciji konferencija te objavom zbornika radova.⁷ Tijekom tog razdoblja, proizvođači računalne opreme i softvera, poput IBM-a i Remington Randa, aktivno su sudjelovali u financiranju projekata i konferencija s ciljem istraživanja primjene računalnih metoda u humanističkim istraživanjima (Vanhoutte 2013: 128). Prvi časopis računalne humanistike objavljen 1966. godine je časopis *Computers and the Humanities*, koji je bio ondašnje glavno sredstvo za širenje informacija o uporabi računalnih metoda u humanistici (Hockey 2004: 7; Nyhan, Terras i Vanhoutte 2013: 3).

Kako ističe Susan Hockey (2004: 7–10), sedamdesete i prva polovica osamdesetih godina 20. stoljeća obilježene su uspostavom infrastrukture, uključujući razvoj standardiziranih softverskih alata, protokola i standarda za arhiviranje i očuvanje digitalnih resursa, kao i jačanje mehanizama za diseminaciju rezultata istraživanja putem časopisa i konferencija. U tom kontekstu, 1973. godine osnovano je Udruženje za književno i lingvističko računalstvo (Association for Literary and Linguistic Computing) (ALLC),⁸ čiji je primarni cilj bio podupiranje razvoja računalnih metoda u proučavanju jezika i književnosti. Udruženje je 1986. godine pokrenulo časopis *Literary and Linguistic Computing*. Paralelno s tim, u Sjevernoj se Americi od sredine sedamdesetih godina održava Međunarodna konferencija o računalstvu u humanistici (engl. *International Conference on Computing in the Humanities*) (ICCH). Iz tog skupa održanog 1978. godine proizašlo je osnivanje Udruženja za računala i humanističke znanosti (Association for Computers and the Humanities) (ACH), koje je preuzelo uređivanje časopisa *Computers and the Humanities* (ibid.: 8).

Sredina osamdesetih i početak devedesetih godina donijeli su značajne tehnološke pomake, ponajprije kroz razvoj osobnih računala i elektroničke pošte, čime je omogućeno

⁶ Prema Edwardu Vanhoutteu (2013: 131), naziv *humanities computing* prvi se put pojavljuje 1966. godine u drugom broju časopisa *Computers and the Humanities*, dok se početkom sedamdesetih taj termin počinje koristiti za označavanje čitavog područja. Ipak, kako se računalna humanistika mijenjala s napretkom tehnologije, to je otežavalo postavljanje fiksne definicije. Ključni korak prema stabilizaciji naziva dogodio se objavom *Humanities Computing Yearbook* (1988, 1991) i serije *Research in Humanities Computing* (1991–1996), koji su pridonijeli standardizaciji i prepoznatljivosti tog područja (ibid.: 132).

⁷ Kako ističe Vanhoutte (2013: 129), zbornik radova s konferencije *Computers for the Humanities?*, objavljen 1965. godine, smatra se jednim od prvih sustavnih pokušaja razmatranja rane primjene računalnih metoda u humanističkim znanostima.

⁸ Udruženje je 2012. godine promijenilo ime u Europsko udruženje za digitalnu humanistiku (European Association for Digital Humanities) (EADH) (Vanhoutte 2013: 129).

individualno analiziranje i pisanje unutar tekstualnih programa u privatnom okruženju (ibid.: 10). Sredinom devedesetih godina, dolaskom Interneta i *World Wide Weba*,⁹ dodatno su proširene mogućnosti pretraživanja, objavljivanja podataka, pristupa resursima i podacima te izvođenje suradničkih projekata na globalnoj razini. Hockey (ibid.: 15) naglašava kako je mogućnost simultanog doprinosa istim zbirkama dokumenata od strane istraživača na različitim lokacijama predstavljala značajan metodološki iskorak u odnosu na prethodne pristupe obrade i analize podataka. Uz to, multimedijски resursi poput fotografije, videozapisa i zvučnih zapisa postali su digitalno dostupni, umreženi i pretraživi, čime su se stvorile nove prilike za istraživanje, analizu i prezentaciju znanja u humanistici. Sve navedeno dovelo je do značajnih promjena u znanstvenim istraživanjima, svim etapama istraživačkog ciklusa te načinu na koji se znanje komunicira i distribuira, odnosno postaje dostupno i interaktivno.

U navedenim početnim fazama primjene računalne su tehnologije prvenstveno korištene za pohranu, organizaciju i upravljanje podacima, a s vremenom su omogućile složenije analize i vizualizacije podataka te su otvorile nove mogućnosti za stvaranje i distribuiranje digitalnih objekata. Istovremeno, postaje očigledno da digitalne tehnologije i alati imaju primjenu i izvan lingvistike i književnosti, pri čemu se javljaju nove metodološke i epistemološke implikacije za široki raspon humanističkih disciplina. Primjerice, geografski informacijski sustav (GIS), razvijen kao tehničko sredstvo za potrebe znanosti o okolišu, postupno se integrira i u humanističke znanosti, točnije u antropologiju i arheologiju (Aldenderfer i Maschner 1996), a kasnije i u druge humanističke znanosti (Bodenhamer, Corrigan i Harris 2010). Također, dolazi do razvoja globalnih standarda za organizaciju i upravljanje podacima, kao što su *Text Encoding Initiative* (TEI) i *Encoded Archival Description* (EAD), koji pružaju struktuirano i standardizirano označavanje tekstualne i arhivske građe, čime pridonose analizi velikih tekstualnih korpusa. Računalna analiza velikih skupova podataka uz pomoć algoritama omogućuje automatsko prepoznavanje obrazaca, veza i praznina koje ljudi sami ne bi uočili, odnosno koji postaju očit tek kada se analiziraju u velikim skupovima podataka (Schreibman, Siemens i Unsworth 2004: xxiv-xxvi). Taj proces predstavlja novu perspektivu u humanističkim znanostima, pri čemu digitalne tehnologije omogućuju razvoj novih metodoloških okvira, uključujući, između ostalog, digitalizaciju, vizualizaciju informacija i podataka (Drucker 2020), udaljeno čitanje (Moretti 2005), prostornu analitiku i dubinsko mapiranje (Bodenhamer, Corrigan i Harris 2010, 2015, 2022) te kulturnu analitiku (Manovich 2020).

Taj razvoj označava prijelaz iz računalne humanistike u šire područje digitalne humanistike, unutar kojeg se računalne metode ne percipiraju isključivo kao tehnički alati, već kao dio šire primjene tehnologije u različitim humanističkim znanostima (Fitzpatrick 2012; Svensson 2013). Proširivanje opsega i redefiniranje granica nastojali su se postići

⁹ Internet je globalni sustav koji povezuje računalne mreže i omogućava različite usluge (poput elektroničke pošte, prijenosa datoteka, *online* igara, pohrane podataka u oblaku itd.) (Hrvatska enciklopedija 1 [n. d.]) dok je *World Wide Web* (WWW) najraširenija usluga na internetu koja korisnicima omogućuje pristup, pregledavanje i stvaranje digitalnih sadržaja putem povezanih mrežnih stranica (Hrvatska enciklopedija 2 [n. d.]).

i promjenom naziva tog područja. U početnim fazama fokus je bio na primjeni računalna u lingvistici i književnosti, što je rezultiralo osnivanjem brojnih časopisa i udruženja pod nazivima poput književno i lingvističko računalstvo (engl. *literary and linguistic computing*), računalna humanistika (engl. *humanities computing*), humanistička informatika (engl. *humanistic informatics*), digitalni resursi u humanistici (engl. *digital resources in the humanities*) (Nyhan, Terras i Vanhoutte 2013: 2). Kako je područje digitalnih humanističkih istraživanja postepeno obuhvaćalo sve širi spektar tema, a tehnološki napredak omogućio nove dimenzije istraživanja u humanistici, pojavila se potreba za širim i inkluzivnijim terminom. Dotadašnja terminologija, koja je bila usmjerena na specifične discipline poput lingvistike i književnosti, više nije bila dovoljna za opisivanje rastuće primjene digitalnih tehnologija u humanističkim znanostima. Taj prošireni pogled na ulogu tehnologije u humanistici postepeno se reflektirao u institucionalnom okviru digitalne humanistike. Počekom dvijetisućitih godina dolazi do formalizacije tog polja kroz akademske studijske programe, istraživačke centre i financijske inicijative, poput *AHRC ICT Methods Network*, *National Endowment for the Humanities* (NEH) i *Network for Digital Methods in the Arts and Humanities* (NeDIMAH) (Kirschenbaum 2012; Svensson 2013; Hughes, Constantopoulos i Dallas 2016; Prescott 2016). Osim toga, osnivanje udruženja poput Saveza organizacija digitalne humanistike (Alliance of Digital Humanities Organizations) (ADHO) 2005. godine, razvoj referentnih časopisa (*Digital Humanities Quarterly*, *Digital Scholarship in the Humanities*) te pokretanje godišnje konferencije ADHO-a pod nazivom *Digital Humanities* 2006. godine, dodatno su učvrstili status i ime područja (EADH – The European Association for Digital Humanities [n. d.]). Neki od ključnih događaja koji ukazuju na preusmjerenost terminologije s računalne u digitalnu humanistiku uključuju naziv za zbornik radova *A Companion to Digital Humanities*, spajanje dvaju udruženja (ALLC i ACH) u ADHO te preimenovanje časopisa *Literary and Linguistic Computing* u *Digital Scholarship in the Humanities* 2015. godine (Antonijević 2015: 16). Navedena promjena terminologije nije bila samo semantička nego je odražavala i promjene u institucionalnoj, disciplinarnoj i društvenoj organizaciji digitalne humanistike (Svensson 2013).

DEFINIRANJE DIGITALNE HUMANISTIKE: HUMANISTIKA PREMA DIGITALNOM

Danas se digitalna humanistika suočava s izazovima povezanim s njezinom pozicijom fluidnog, dinamičnog područja koje objedinjuje različite epistemološke i metodološke pristupe, čime se otežava ne samo njezina definicija nego i njezina institucionalna pozicioniranost (Schreibman, Siemens i Unsworth 2004; Alvarado 2012; Spiro 2012; Svensson 2012). Jedno od temeljnih obilježja digitalne humanistike jest njezina interdisciplinarnost, koja omogućava povezivanje humanističkih znanosti s informacijskim znanostima, potičući suradnju i razvoj novih metodoloških pristupa. Spoj kvantitativnih i kvalitativnih metoda proširuje analitičke mogućnosti i otvara nove načine razumijevanja kulturnih

fenomena, povijesnih događaja i društvenih praksi (Schreibman, Siemens i Unsworth 2004; Svensson 2013: 160). Takav suradnički rad ne samo da mijenja dinamiku unutar istraživačkih projekata već i potiče razvoj digitalnih alata prilagođenih humanističkim istraživanjima (Schreibman, Siemens i Unsworth 2004). To podrazumijeva i preispitivanje uloge istraživača koji više nije (ili ne mora biti) samo korisnik postojećih tehnologija i alata, već postaje aktivni sudionik u njihovu oblikovanju. Taj proces uključuje kritičko promišljanje o softverskim rješenjima, prilagodbu alata specifičnim istraživačkim pitanjima te aktivno sudjelovanje u procesu dizajniranja i implementacije tehnologija koje podržavaju humanistička istraživanja (v. npr. Kelty 2008; Cruz, Sumartojo i Pink 2017; Pink et al. 2022; Pink 2023).

U takvom kontekstu, nužno se otvaraju i pitanja identiteta i funkcije digitalne humanistike pri čemu se propituje treba li ona biti primarno usmjerena na tehničku obradu podataka, teorijsko promišljanje ili društvenu transformaciju (Spiro 2012), odnosno treba li naglasak biti na stvaranju (Ramsay 2013a, 2013b), interpretaciji ili njihovoj kombinaciji (Fitzpatrick 2012). Pored toga postavlja se pitanje je li digitalna humanistika isključivo primjena novih tehnologija na postojeće humanističke teme ili uključuje i kritičko promišljanje o tehnologiji te refleksivne pristupe digitalnim alatima i metodama (Svensson 2012, 2013; Liu 2012; Svensson i Goldberg 2015; Antonijević 2015). Nadalje, može li se digitalna humanistika smatrati zasebnom disciplinom, interdisciplinarnim područjem (Schreibman, Siemens i Unsworth 2004, 2016; Alvarado 2012; Luhmann i Burghardt 2021) ili se pak razumije kao utjelovljena praksa (Zhang, Song i Liu 2024).

Zbornik radova *A Companion to Digital Humanities* (Schreibman, Siemens i Unsworth 2004) smatra se prekretnicom u razvoju digitalne humanistike, jer je u njemu to područje prvi put prepoznato i predstavljeno kao "disciplina sama za sebe". Iako je u naslovu zbornika prvotno bio predviđen termin "računalna humanistika", promjenom naslova u "digitalna humanistika" fokus je usmjeren na humanističke perspektive. Urednici su tom promjenom htjeli naglasiti da humanistička istraživanja poprimaju digitalni karakter, umjesto da ih se reducira na tehničku upotrebu računalnih alata. Svensson (2013: 173) napominje da se, iako je naziv zbornika usmjeren na digitalnu humanistiku, u mnogim tekstovima i dalje koristi termin računalne humanistike, budući da su se tematski još uvijek uvelike oslanjali na računalne metode u humanističkim znanostima. U novom izdanju zbornika urednici Susan Schreibman, Ray Siemens i John Unsworth (2016: xvii) prepoznaju da pitanje statusa digitalne humanistike – kao discipline ili skupa povezanih metoda – i dalje ostaje predmet rasprave. Ipak, u tadašnjem kontekstu (2015. godina), smatraju da je neosporno kako je digitalna humanistika postala dinamično i brzo rastuće područje koje, osim tehničkih aspekata, uključuje i kulturne studije digitalnih tehnologija te analizu njihova društvenog utjecaja.

Jan Luhmann i Manuel Burghardt (2021) analizirajući članke iz triju ključnih digitalno-humanističkih časopisa (*Computers and the Humanities*, *Literary and Linguistic Computing*, *Digital Humanities Quarterly*) u usporedbi s radovima iz petnaest drugih akademskih

disciplina, zaključuju da digitalna humanistika nadilazi okvire pojedinačne discipline i da se sve više oblikuje kao interdisciplinarni poduhvat koji integrira digitalnu tehnologiju u humanističke znanosti. Dok Luhmann i Burghardt jasno naglašavaju tehničku povezanost digitalne humanistike s računalnom lingvistikom i informacijskim znanostima, Zhiqing Zhang, Wanyi Song i Peng Liu (2024) proširuju tu perspektivu ističući kako digitalna humanistika također uključuje tjelesnu interakciju s tehnologijama, pri čemu tijelo postaje aktivni sudionik u stvaranju znanja. Naime, Zhang, Song i Liu (2024: 10) tvrde da digitalna humanistika može biti shvaćena kao utjelovljena praksa. Oni ističu da digitalna tehnologija ne omogućuje samo nove načine komunikacije koncepata već omogućuje i su-proizvodnju tjelesnih radnji. Prema tom pristupu, stvaranje znanja odvija se kroz interakciju tijela i digitalnih tehnologija te znanje može postojati isključivo u tom odnosu. Taj pristup uvodi koncepte "tjelesnog digitalnog" i "digitaliziranog" znanja, naglašavajući da digitalna humanistika nije samo intelektualna praksa nego uključuje i fizičku interakciju s tehnologijama. Tjelesno angažiranje s tehnologijama ne oblikuje samo naše razumijevanje svijeta već stvara i novo iskustvo te novo znanje u digitalnom okruženju.

Jedan od najpoznatijih pokušaja definiranja digitalne humanistike dolazi iz zbornika *Debates in the Digital Humanities* (Gold 2012), koji okuplja radove iz različitih perspektiva o naravi i definiciji tog područja. Taj zbornik, prvi u seriji pod tim nazivom,¹⁰ sadrži kombinaciju stajališta o digitalnoj humanistici oblikujući je kao prostor za metodološki okvir koji koristi računalne tehnologije za istraživanje, analizu i prezentaciju informacija unutar humanističkih znanosti (Kirschenbaum 2012: 4), odnosno kao skup praksi i alata koji doprinose obrazovanju i stvaranju znanja u digitalnom dobu (Alvarado 2012: 50), to jest kao aktivnost u kojoj se znanje često prenosi kroz praksu, a ne isključivo kroz teoriju (Ramsay 2013a, 2013b). Stephen Ramsay (2013a, 2013b) digitalnu humanistiku promatra kroz prizmu stvaranja – izrade alata, arhiva, metoda i kodiranja – koje tumači kao oblik hermeneutike, odnosno kao način interpretacije. S druge strane, Kathleen Fitzpatrick (2012: 14) smatra da bi digitalna humanistika trebala balansirati između stvaranja i interpretacije, što podrazumijeva usklađivanje kreativnog i kritičkog razmišljanja, odnosno spajanje tih dvaju pristupa u teorijski utemeljenu praksu. Taj široki pristup omogućava uključivanje različitih digitalnih praksi unutar humanističkog istraživanja, no istovremeno ne postavlja precizne metodološke i disciplinarne granice. Lisa Spiro (2012: 17–19, 23) predlaže da se, umjesto da se digitalna humanistika striktno kategorizira kroz određene metode ili teorijske okvire, zajednica digitalne humanistike usmjeri na razvijanje zajedničkih vrijednosti poput otvorenosti, suradnje, kolegijalnosti i povezanosti, raznolikosti i eksperimentacije, koje bi promicale ključne humanističke vrijednosti poput pristupa znanju, suradnje, inovacija i društvene odgovornosti. Iako ne postoji konsenzus o definiciji digitalne humanistike, kako

¹⁰ Uz navedeni zbornik radova, Matthew K. Gold i Lauren F. Klein uredili su i zbornike *Debates in the Digital Humanities* 2016., 2019. i 2023. godine. Svaki od tih četiriju zbornika u uvodu izlaže specifičan pogled na digitalnu humanistiku: od početnih pokušaja definicije polja u 2012. godini, preko šire vizije u 2016. koja uključuje nove metodološke pristupe, do 2019. kada se naglašava međunarodna, globalna dimenzija, te posljednjeg zbornika iz 2023. godine, koji otvara prostor za refleksiju o autohtonim i globalnim pristupima.

ističe Antonijević (2015: 138–139), unutar područja postoji implicitna svijest o tome tko pripada digitalnoj humanistici, a tko ne (Fitzpatrick 2012; Ramsay 2013a). U kontekstu promjene naziva u “digitalnu humanistiku”, to se područje počinje percipirati kao “veliki šator” (engl. *big tent*), koji obuhvaća raznolike epistemološke tradicije i pristupe. Taj koncept “velikog šatora” naglašava inkluzivnost, ali također izaziva napetosti u smislu integracije različitih pristupa unutar jedinstvenog okvira discipline. Svensson (2012: 41) razmatra može li “veliki šator” obuhvatiti i one pristupe koji ne koriste tehnologiju samo kao alat već je kritički promatraju kao objekt istraživanja. Korištenjem metafora “trgovinske zone” (engl. *trading zone*) i “mjesto susreta” (engl. *meeting place*), Svensson (2012: 45–47) zaključuje da je digitalna humanistika interdisciplinarno, dinamično i fleksibilno polje koje omogućuje suradnju između različitih humanističkih disciplina i digitalnih tehnologija, pri čemu su digitalne tehnologije posrednici u povezivanju različitih perspektiva. U tom kontekstu, on prepoznaje više uloga tehnologije u humanističkim znanostima, uključujući tehnologiju kao alat, objekt istraživanja, sredstvo izražavanja, istraživački laboratorij i aktivistički prostor (Svensson 2010).

KRITIČKA DIGITALNA HUMANISTIKA: *HUMANISTIKA I DIGITALNO*

Druga faza razvoja digitalne humanistike označava ključnu promjenu u razumijevanju odnosa između humanističkih znanosti i digitalnih tehnologija. Dok je prva faza bila usmjerena na instrumentalnu primjenu tehnologije kao alata u humanističkim istraživanjima, u ovoj fazi tehnologija postaje aktivni faktor u proizvodnji, analizi i interpretaciji znanja, što zahtijeva kritički angažman i refleksiju o njezinim društvenim, kulturnim i epistemološkim posljedicama. Svensson (2012: 46) ističe kako je ključna kvaliteta digitalne humanistike upravo njezina liminalna pozicija – ona nije vezana uz jednu disciplinu, već djeluje kao suradnički, fragmentirani prostor koji omogućuje integraciju teorije i prakse. Liminalna pozicija digitalne humanistike, koju Svensson i David T. Goldberg (2015: 4–5) opisuju kao prijelaznu i nejasnu, a istovremeno i kao produktivnu i nesigurnu, odnosi se na specifičan prostor “između” digitalnog i humanističkog. Oni ukazuju na njezinu ulogu ne samo kao tehnološki i metodološki usmjerene platforme već i kao laboratorija za promišljanje suvremenog i budućeg stanja humanističkih znanosti i njihove uloge u akademskoj zajednici (ibid.: 2, 330). U tom smislu, Goldberg (2015: 165) zaključuje da digitalna humanistika nije samo razvoj tehnologije ili alata nego i složen proces kritičke analize i reinterpretacije humanističkih tradicija kroz digitalne tehnologije.

Svensson (2010, 2013), Antonijević (2015), Svensson i Goldberg (2015) i drugi ističu da algoritmi, alati i softveri nisu neutralni te da njihovu ulogu (moć)¹¹ u proizvodnji znanja

¹¹ Pod “moći” softvera podrazumijeva se njegova pozadina, način na koji je on stvoren i iz koje pozicije, njegovi algoritmi i sve ono što je integrirano u softver. To je dio koji se uzima kao zdravo-za-gotovo pozadina (automatska proizvodnja prostora) o čemu su pisali Nigel Thrift i Shaun French (2002).

treba aktivno preispitivati. Poseban naglasak stavljaju na načine na koje digitalni alati oblikuju znanje, kao i na potrebu razvoja etički odgovornih pristupa u istraživanjima. U tom kontekstu predlažu dvostruku analitičku perspektivu: s jedne strane, kritičko promišljanje uloge tehnologije u humanističkim istraživanjima, a s druge, analizu digitalne produkcije znanja u okviru humanističkih znanosti. Promišljanje uloge tehnologije usmjereno je na tehničke, metodološke i epistemološke aspekte njezine primjene u istraživanjima, pri čemu se postavljaju pitanja poput: Na koji način sama tehnologija utječe na metodologiju i epistemološke okvire digitalne humanistike? Kako se tehnologija koristi u humanističkim istraživanjima te na koji način oblikuje teorijske i metodološke pristupe unutar tih disciplina? Druga perspektiva, analiza digitalne produkcije znanja, dodatno produbljuje kritički uvid fokusirajući se na društvene, političke i ekonomske aspekte digitalnih alata, platformi i procesa stvaranja i širenja znanja. Pritom se posebna pažnja posvećuje načinu na koji tehnologije oblikuju procese proizvodnje, distribucije i konsolidacije znanja u humanističkim znanostima, ukazujući na kompleksne uvjete pod kojima digitalne infrastrukture sudjeluju u formiranju znanstvenih autoriteta, normi i pristupa.

Razvoj digitalne humanistike uvelike je oblikovan kulturnom i jezičnom dominacijom engleskog jezika i angloameričke kulture, osobito institucija u SAD-u, Kanadi i Velikoj Britaniji. Kako Antonijević (2015: 19) navodi, od 114 centara digitalne humanistike¹² dvije trećine smješteno je upravo u te tri zemlje, što je rezultiralo koncentracijom resursa i institucionalnog utjecaja u tim regijama. Ta neravnomjerna raspodjela moći postavlja pitanje globalne (ne)ravnoteže u razvoju digitalne humanistike, a ujedno otvara prostor za razmišljanja o mogućnostima njezina razvoja u različitim kulturnim kontekstima (O'Donnell et al. 2016). Dominacija angloameričkih institucija ne samo da ograničava vidljivost manjinskih i nezapadnih kultura nego također utječe na razvoj digitalnih alata i metoda koji često zanemaruju specifične kulturne i društvene kontekste (McPherson 2012). Iako je donedavno bila usmjerena isključivo na američko područje, serija zbornika *Debates in the Digital Humanities* proširila je svoj doseg objavom zbornika *Global Debates in the Digital Humanities* (2022), u uredništvu Domenica Fiormontea, Sukante Chaudhurija i Paole Ricaurtea, čime je američki fokus serije proširen uključivanjem globalnih perspektiva i rasprava o digitalnoj humanistici.

S obzirom na širenje digitalnih tehnologija koje omogućuju širu dostupnost stvaranja, dijeljenja i distribucije znanja, važno je prepoznati da te tehnologije često favoriziraju dominantne (angloameričke) kulturne i jezične okvire čime se marginaliziraju neangloameričke perspektive. Prema tome, odluke o dostupnosti podataka i istraživačkim prioritetima često reflektiraju tržišne interese, čime se postavljaju izazovi ravnopravnog pristupa informacijama. Unatoč tome što je koncept otvorenog pristupa (engl. *open access*) promoviran kao sredstvo demokratizacije znanja, nije nužno povezan s većom dostupnošću i ravnoprav-

¹² Istraživanje Melisse Terras iz 2011. godine u kojem je pokušala kvantificirati digitalnu humanistiku pruža statistiku za broj korisnika, resursa, akademskih institucija i financijskih ulaganja, a s ciljem prikaza raznih aspekata razvoja i angažmana unutar digitalne humanistike (Terras 2011).

nošću u pristupu informacijama. Također, pristup digitalnim resursima usko je povezan s digitalnim jazom, koji se očituje kroz razlike u dostupnosti interneta, računalne opreme i tehnološke pismenosti. Svensson (2012) ističe da širenje znanja preko novih tehnologija često prati novi oblik elitizma, s obzirom na to da tehnologije koje omogućuju pristup digitalnim resursima zahtijevaju tehničku obuku i financijska sredstva. Time se dodatno produbljuje jaz između razvijenih i razvijajućih institucija i zemalja. Ograničeni resursi u marginaliziranim zajednicama, ruralnim područjima i slabije razvijenim zemljama smanjuju mogućnosti za sudjelovanje u digitalnoj produkciji znanja. Tara McPherson (2012) dodatno upozorava na to da digitalna tehnologija može održavati i pojačati postojeće društvene nejednakosti, čime pridonosi održavanju struktura moći.

Neki od ključnih izazova u tom smislu uključuju nejednak pristup tehnologiji i znanju, kontrolu i vlasništvo nad znanjem, standardizaciju i homogenizaciju, etičke dileme te preoblikovanje znanja kroz digitalne medije. Kao odgovor na te izazove razvija se kritička digitalna humanistika (engl. *critical digital humanities*), koja se pozicionira kao prostor otpora te pokušaj odgovora na nedostatak kritičkog angažmana u dotadašnjoj digitalnoj humanistici. Kao interdisciplinarni istraživački pristup, kritička digitalna humanistika kombinira analizu digitalnih tehnologija s kritičkim promišljanjem njihovih društvenih, političkih i epistemoloških implikacija, preispitujući moć tehnologije u humanistici i njezinu ulogu u oblikovanju stvarnosti kroz tehnološke, ekonomske i ideološke okvire (Viola 2023: 21). Njezini zagovornici, poput Davida Berryja, Jamesa E. Dobsona i Tima Hitchcocka, inzistiraju na kritičkom promišljanju digitalnih praksi i naglašavaju potrebu za epistemološkim istraživanjem odnosa između tehnologije i humanistike (ibid.: 21–26).

Prema Violi (ibid.: 22–25), unutar kritičke digitalne humanistike moguće je uočiti dvije različite orijentacije. Prva orijentacija, koju zagovara James E. Dobson, usmjerena je na kritiku pretpostavljene objektivnosti digitalnih metoda i podataka. On tvrdi da su podaci uvijek oblikovani ljudskom subjektivnošću i da je svaka tvrdnja o objektivnosti digitalnih alata iluzorna. Prema toj orijentaciji, kritička digitalna humanistika ne bi trebala samo proširiti područje digitalne humanistike novim istraživačkim pitanjima već bi trebala i neprestano propitivati samu ideju objektivnog pristupa podacima i digitalnim metodama. Druga orijentacija, koju zastupaju David Berry i Anders Fagerjord, promatra kritičku digitalnu humanistiku kao prostor angažiranog djelovanja koje istovremeno koristi digitalne tehnologije i kritički analizira njihove političke, kulturne i društvene implikacije. Oni smatraju da je potrebno digitalnu humanistiku povezati s disciplinama poput kritičkih studija softverskog koda, političke ekonomije i medijskih studija, kako bi se omogućilo dublje razumijevanje tehnologija i njihovih učinaka na društvo i kulturu (ibid.: 23–25). Viola (ibid.: 22) zaključuje da unutar tog područja postoji široki konsenzus o nužnosti provođenja kritički angažiranog digitalnog rada, koji bi trebao proizlaziti iz same srži humanistike i njezine sposobnosti za kritiku. Humanistika ima duboku tradiciju postavljanja pitanja te propitivanja vrijednosti, ideologija i normi, a taj kritički pristup treba se primijeniti i na tehnologije u kontekstu (digitalnih) humanističkih istraživanja.

KRITIČKI POGLED NA SUVREMENU PARADIGMU STVARANJA ZNANJA U DIGITALNOM OKRUŽENJU: *HUMANISTIKA U DIGITALNOM*

Kritički zaokret u drugoj fazi razvoja digitalne humanistike, kojim se tehnologija prestala promatrati isključivo kao instrument, pripremio je teren za njezino daljnje oblikovanje u trećoj fazi. U ovoj fazi dolazi do epistemološki značajnog pomaka: digitalno prestaje biti vanjski kontekst ili sredstvo humanističkog istraživanja i postaje njegova konstitutivna dimenzija. Na taj pomak koji donosi digitalna transformacija ukazuje Lorella Viola (2023), profesorica za digitalnu humanistiku i društvo na Vrije Universiteit Amsterdam. U knjizi *The Humanities in the Digital: Beyond Critical Digital Humanities* ona izražava i potiče kritički pogled na suvremenu paradigmu stvaranja znanja u digitalnom okruženju. Smatra da je potrebno redefinirati ulogu humanističkih znanosti, stvarajući prostor za nove metodološke pristupe i oblike interakcija s tehnologijama. Ključni joj je argument da bi način na koji humanističke znanosti pristupaju digitalnom trebao prijeći iz evolucijskog pristupa *prema digitalnom* (engl. *towards digital*) u revolucionarni pristup *u digitalnom* (engl. *in digital*) (Viola 2023: 7). Ona naglašava da digitalno više ne treba biti viđeno kao kontekst u kojem se znanje proizvodi ili kao nešto što se događa usporedno s proizvodnjom znanja, već kao temelj unutar kojeg se stvaranje znanja odvija (ibid.: 6) U takvom okruženju znanje postaje inherentno povezano s digitalnim alatima i procesima, zbog čega je nužno promijeniti pristup kako bi se omogućila veća suradnja i interakcija među disciplinama.

Viola kritizira tradicionalnu disciplinarnu podjelu znanja, smatrajući je proizvoljnom i zastarjelom, te ističe da takav model više ne može adekvatno obuhvatiti kompleksnost društva u digitalnom dobu jer ne pruža dovoljno fleksibilnosti i fluidnosti za razumijevanje i upravljanje dinamikom suvremenog stvaranja znanja. Pandemija bolesti COVID-19 dodatno je ubrzala digitalnu transformaciju, čineći digitalnu produkciju znanja neizbježnim i centralnim aspektom suvremene akademske prakse i obrazovanja. Posebno naglašava da nije potrebno stvarati nova polja za objašnjavanje digitalnog i njegova utjecaja, već je potrebno prepoznati digitalno kao temeljni proces stvaranja znanja, a predlaže i napuštanje pojma “interdisciplinarnost”, zato što on, kako upozorava, “i dalje upućuje na iste pojmove o podjeli znanja koje digitalna transformacija zahtijeva da se oslobodimo” (ibid.: 27). Takva terminologija, prema njezinu mišljenju, ograničava sposobnost dubljeg razumijevanja promjena koje digitalno okruženje donosi jer ne omogućava razmišljanje izvan uskih granica disciplinarnih okvira.

Digitalna transformacija, prema Violi (ibid.: 32), pruža priliku za preispitivanje postojećih modela stvaranja znanja. Kao alternativu ona zagovara postautentični model (engl. *post-authentic framework*),¹³ koji se temelji na kritičkim posthumanističkim teorijama

¹³ Viola koristi autoetnografski pristup kako bi ilustrirala način na koji postautentični okvir oblikuje njezinu praksu kao humanista u digitalnom kontekstu. Kroz četiri ključna aspekta stvaranja digitalnog znanja – stvaranje, obogaćivanje, analizu i vizualizaciju digitalnog materijala – analizira vlastite digitalne prakse te istražuje ključna pitanja poput transparentnosti, dokumentacije, reproducibilnosti, pouzdanosti, autentičnosti i pristranosti (Viola 2023: 32). U svojoj analizi Viola se fokusira na digitalizirani kulturni materijal, pokazujući

poput onih koje su razvili Rosi Braidotti i Matthew Fuller (2019). Taj pristup naglašava dinamičnost i stalno oblikovanje digitalnih objekata te potiče suradnju među disciplinama koja ne slijedi klasične disciplinarne granice, nego omogućava zajednički doprinos u stvaranju znanja. Unutar tog modela ona (2023: 32) razvija dva središnja koncepta – simbiozu (engl. *symbiosis*) i mutualizam (engl. *mutualism*) – koja predstavljaju teorijske temelje za razumijevanje stvaranja znanja u digitalnom okruženju. Ti koncepti ilustriraju način na koji različite discipline, pristupi i tehnologije mogu međusobno surađivati u dinamičnom, fluidnom procesu proizvodnje znanja. Znanje se, u tom modelu, razumijeva kao prostor otvorenih, međusobno isprepletenih interakcija, gdje različitosti nisu prepreka, nego obogaćenje. Ta koncepcija stvaranja znanja, utemeljena na idejama simbioze i mutualizma, može se povezati s pristupom linijalogije Tima Ingolda u razumijevanju i spoznaji životnog okružja. Dok Viola analizira digitalno kroz postautentični model, naglašavajući važnost suradnje i međuovisnosti u oblikovanju znanja, Ingold koristi pojmove linije, čvora, mreže isprepletenih linija i korespondencije kako bi opisao načine na koji ljudi i druge životne forme oblikuju svijet (Ingold 2007, 2015). Iako pripadaju različitim teorijskim tradicijama, činjenica da Violina teorija komunicira s Ingoldovom¹⁴ upućuje na to da digitalna humanistika, kroz perspektive poput Violine, postaje integralni dio šire humanističke misli.

ZAVRŠNE MISLI

Digitalna humanistika trenutno oscilira između formalnog priznavanja kao zasebne discipline i ostajanja u međuprostoru interdisciplinarnosti i rekonfiguracije znanja u digitalnom okruženju. Iako je institucionalizirana kroz različite akademske studijske programe, istraživačke centre, udruženja, časopise, konferencije, ljetne škole, još uvijek nije prepoznata kao zasebna disciplina unutar međunarodnih sustava klasifikacije znanstvenih područja, poput onih koje provode organizacije kao što je UNESCO (SKOS [n. d.]). Njezina formalizacija otežana je tehnološkom dinamikom i interdisciplinarnošću, kao i nedostatkom jasno definiranih metodoloških, epistemoloških i teorijskih temelja koji bi odredili njezine granice.

kako su digitalni objekti u stalnoj dinamici stvaranja, reinterpretacije i ponovne upotrebe. Taj proces uključuje vanjske sustave interpretacije i upravljanja, koji nisu neutralni, već oblikuju širu društvenu dinamiku.

¹⁴ Tim Ingold pripada fenomenološkoj tradiciji, a njegova razmišljanja oblikovana su pod utjecajem filozofa Martina Heideggera i psihologa Jamesa J. Gibsona, a u svom se radu fokusira na ontološke i epistemološke aspekte ljudskog iskustva. Iako se ne bavi izravno digitalnim tehnologijama, njegovi pojmovi linije, čvora i mreže isprepletenih linija mogu se primijeniti na digitalnu humanistiku. Ingold, poput Viole, naglašava procese stvaranja i oblikovanja svijeta kroz međusobne povezanosti. Njegov pojam suosjećajnog zajedništva (engl. *sympathetic union*) može se smatrati analognim Violinim konceptima simbioze i mutualizma, pri čemu oba pristupa prepoznaju dinamične sustave međusobne suradnje. Suosjećajno zajedništvo, prema Ingoldu (2015: 24), podrazumijeva suživot u kojem ljudi i druge životne forme stvaraju zajednički prostor, osjećajući međusobnu povezanost, a ne samo promatrajući ili distancirano djelujući jedni prema drugima. U tom kontekstu, digitalnu humanistiku možemo razumjeti kroz Ingoldovu ontologiju linija – kao mrežu isprepletenih linija (engl. *meshwork of interwoven lines*) podataka, istraživača i tehnologija, unutar koje se znanje stvara i oblikuje kroz dinamične međusobne interakcije.

U tom kontekstu, digitalna humanistika u Hrvatskoj još uvijek je u fazi institucionalnog formiranja, no posljednjih godina bilježi zamjetan razvoj kroz istraživačke inicijative i suradničke projekte, posebice kroz suradnju znanstvenih institucija s europskim konzorcijem digitalne istraživačke infrastrukture u umjetnosti i humanistici (DARIAH). Na razini svakodnevnih istraživačkih praksi sve veći broj istraživača uključuje digitalne alate i metode u humanistička istraživanja, dok pojedini studijski programi sve više prepoznaju potrebu za integracijom digitalnih i tehničkih vještina u kurikulum humanistike (npr. o novim studijskim programima etnologije i antropologije u Zagrebu vidi više u Belaj i Rubić 2024). Time digitalna humanistika u Hrvatskoj dobiva vidljivost kao prostor inovacije, refleksije i nove znanstvene produkcije. Međutim, iako se pozicionira kao interdisciplinarno područje, njezin razvoj dosad je uglavnom u ukorijenjen u informacijskim znanostima i istraživačkoj infrastrukturi, dok je u okviru humanističkih znanosti najzastupljenija u lingvistici, gdje se primjena računalnih metoda i digitalnih alata uglavnom usmjerava na analizu podataka iz književnosti i jezika. Humanističke teorijske, kritičke i interpretativne dimenzije zasad su manje zastupljene, što otvara pitanje u kojoj je mjeri digitalna humanistika u Hrvatskoj zaista integrirana u širi humanistički diskurs. Iako se u pojedinim humanističkim istraživanjima koriste digitalni alati i propituju digitalne tehnologije, često se ne prepoznaju kao dio digitalne humanistike, što dodatno problematizira njezinu terminološku i konceptualnu definiciju. Trenutna situacija ukazuje na potrebu jačeg uključivanja humanističkih perspektiva u razvoj digitalne humanistike u Hrvatskoj, kako bi se uspostavio uravnoteženiji odnos između istraživačke infrastrukture i kritičkog promišljanja utjecaja digitalnih promjena na humanističke discipline.

Digitalna humanistika, iz moje humanističke perspektive kao etnologinje i antropologinje, predstavlja kritički angažiranu praksu usmjerenu na analizu međuodnosa digitalnih tehnologija te društvenih, kulturnih, obrazovnih i znanstvenih procesa. Ključno je pritom ne samo propitivati kako tehnologije oblikuju društvene i kulturne obrasce, kao i procese produkcije znanja, već i kako društvene, kulturne i znanstvene prakse aktivno oblikuju samu tehnologiju. Takve promjene ne samo da odražavaju potrebu za stalnim prilagodbama unutar akademskih okvira nego također otvaraju mogućnosti za budući razvoj digitalne humanistike, suočene s izazovima dinamičnih preslagivanja u znanstvenim i institucionalnim politikama. Drugim riječima, riječ je o dinamičnom i međuovisnom procesu ili, kako to Ingold (2007, 2015) naziva, o "suosjećajnom zajedništvu" ljudi, tehnologija i svijeta koji zajednički nastanjujemo i kontinuirano preoblikujemo. U tom suodnosu čovjek i njegovo iskustvo ostaju u središtu istraživačkog interesa, dok je digitalno, kako u akademskoj zajednici tako i u svakodnevnom životu, postalo neizbježan, aktivan čimbenik koji posreduje i preoblikuje naše razumijevanje svijeta, društva, kulture i znanja. Stoga digitalna humanistika ne bi trebala biti shvaćena isključivo kao instrumentalna primjena tehnologije nego i kao prostor kritičkog promišljanja epistemoloških i ontoloških transformacija koje proizlaze iz digitalnog posredovanja. Korištenjem različitih humanističkih teorijskih i metodoloških pristupa, ona nastoji razviti odgovore na izazove koje digitalno okruženje postavlja pred suvremeno društvo, kulturu i znanost.

Slažem se s Violinim stajalištem da digitalna humanistika ne bi trebala biti ograničena strogim disciplinarnim okvirima, već da je treba promatrati kao paradigmatički pomak u načinu stvaranja i strukturiranja znanja, u skladu s tehnološkim i društvenim promjenama. Međutim, istovremeno je nužno osvijestiti da razvoj digitalne humanistike nije isključivo akademsko ili metodološko pitanje, već i političko: procesi discipliniranja, institucionalizacije i institucionalnih interesa imaju presudan utjecaj na smjer njezina razvoja. Primjer promjena u znanstvenim klasifikacijama u hrvatskom kontekstu, poput priznanja dizajna videoigara kao nove grane znanstvenog polja dizajna ili repozicioniranja geografije – koja je do 2009. godine bila svrstana u područje prirodnih znanosti, pravilnikom iz 2009. prešla u interdisciplinarna područja znanosti, a pravilnikom iz 2024. ponovno vraćena u područje prirodnih znanosti – ilustrira dinamičnost i prilagodljivost znanstvenih klasifikacija u hrvatskom kontekstu, kao i institucionalno prepoznavanje digitalnih i kreativnih praksi (Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama 2009., 2024.). Takve promjene ne samo da odražavaju potrebu za stalnim prilagodbama unutar akademskih okvira nego također otvaraju mogućnosti za daljnji razvoj digitalne humanistike, suočene s izazovima dinamičnih preslagivanja u znanstvenim i institucionalnim politikama. Kroz ovu prizmu, postavlja se pitanje: je li vrijeme za ozbiljno promišljanje o discipliniranju digitalne humanistike unutar humanističkih znanosti? S obzirom na njezinu interdisciplinarnost i neprestane tehnološke promjene, može li biti da je Violina perspektiva – fluidniji pristup znanju koji naglašava njegovu rekonfiguraciju – prikladniji način za razmatranje budućnosti humanističkih znanosti? Bez obzira na to hoće li digitalna humanistika postati formalizirana disciplina ili ostati prostor eksperimentiranja, pruža mogućnost za kritičko preoblikovanje načina na koji razumijevamo, stvaramo i interpretiramo znanje u digitalnom dobu.

LITERATURA I IZVORI

- Aldenderfer, Mark i Herbert D. G. Maschner, ur. 1996. *Anthropology, Space, and Geographic Information Systems*. New York, Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195085754.001.0001>
- Alvarado, Rafael C. 2012. "The Digital Humanities Situation". U *Debates in the Digital Humanities*. Matthew K. Gold, ur. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 50–55. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.003.0005>
- Antonijević, Smiljana. 2015. *Amongst Digital Humanists. An Ethnographic Study of Digital Knowledge Production*. London, New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137484185>
- Bago, Petra. 2014. "Označavanje natuknice u della Bellinu rječniku i povezivanje autora izvora citata s vanjskim resursima". *Studia lexicographica* 8/2 (15): 77–102.
- Belaj, Marijana i Tihana Rubić. 2024. *Primijenjena antropologija. Potencijali i karijere*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Bodenhamer, David J., John Corrigan i Trevor M. Harris, ur. 2010. *The Spatial Humanities. GIS and the Future of Humanities Scholarship*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press. <https://doi.org/10.2979/5864.0>

- Bodenhamer, David J., John Corrigan i Trevor M. Hariss, ur. 2015. *Deep Maps and Spatial Narratives*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1zxxzr2>
- Bodenhamer, David J., John Corrigan i Trevor M. Hariss, ur. 2022. *Making Deep Maps. Foundations, Approaches, and Methods*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367743840>
- Braidotti, Rosi i Matthew Fuller. 2019. "The Posthumanities in an Era of Unexpected Consequences". *Theory, Culture & Society* 36/6: 3–29. <https://doi.org/10.1177/0263276419860567>
- Bukač, Zlatko. 2011. "Digitalne humanističke znanosti?". Dostupno na: <https://www.cdhi.hr/2011/07/digitalne-humanisticke-znanosti-zlatko-bukac/> (pristup 28. 11. 2024.).
- Cruz, Edgar Gómez, Shanti Sumartojo i Sarah Pink. 2017. *Refiguring Techniques in Digital Visual Research*. London, New York: Palgrave Macmillian.
- DARIAH-EU. [n. d.]. "History of DARIAH". Dostupno na: <https://www.dariah.eu/about/history-of-dariah/> (pristup 28. 1. 2025.).
- DARIAH-HR. [n. d.]. "DARIAH-HR". Dostupno na: <https://dariah.hr/hr/naslovnica/> (pristup 16. 4. 2025.).
- DARIAH-HR. 2021. "Prva međunarodna konferencija DARIAH-HR-a "Digital Humanities and Heritage"". Dostupno na: <https://dariah.hr/hr/novosti-i-dogadjanja/novosti/prva-medjunarodna-konferencija-dariah-hr-a-digital-humanities-and-heritage/> (pristup 28. 4. 2025.).
- DIEF. [n. d.]. "Digitalni repozitorij Instituta za etnologiju i folkloristiku". Dostupno na: <https://repozitorij.dief.eu/a/> (pristup 16. 4. 2025.).
- DIZBI. [n. d.]. "Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti". Dostupno na: <https://dizbi.hazu.hr/> (pristup 16. 4. 2025.).
- Drucker, Johanna. 2020. *Visualization and Interpretation. Humanistic Approaches to Display*. Cambridge, London: The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/12523.001.0001>
- EADH – The European Association for Digital Humanities. [n. d.] "Annual Conferences". Dostupno na: <https://eadh.org/conferences> (pristup 27. 2. 2025.).
- Fiormonte, Domenico, Paola Ricaurte i Sukanta Chaudhuri. 2022. "Introduction". U *Global ebate sin the Digital Humanities*. Fiormonte, Domenico, Sukanta Paola i Ricaurte Chaudhuri, ur. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, ix–xxxvii.
- Fitzpatrick, Kathleen. 2012. "The Humanities, Done Digitally". U *Debates in the Digital Humanities*. Matthew K. Gold, ur. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 12–15. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.003.0002>
- Gold, Matthew K., ur. 2012. *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Gold, Matthew K. i Lauren F. Klein, ur. 2016. *Debates in the Digital Humanities 2016*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Gold, Matthew K. i Lauren F. Klein, ur. 2019. *Debates in the Digital Humanities 2019*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Gold, Matthew K. i Lauren F. Klein, ur. 2023. *Debates in the Digital Humanities 2023*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Goldberg, David Theo. 2015. "Deprovincializing Digital Humanities". U *Between Humanities and the Digital*. Patrik Svensson i David Theo Goldberg, ur. Cambridge, London: The MIT Press, 163–171. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9465.003.0016>
- HAW. [n. d.]. "Hrvatski arhiv weba". Dostupno na: <https://haw.nsk.hr> (pristup 16. 4. 2025.).
- Hladnik, Miran. 2020. "Kvantitativna znanost o književnosti i interpretacija". *Umjetnost riječi* 64/3–4: 285–300. https://doi.org/10.22210/ur.2020.064.3_4/05

- Hockey, Susan. 2004. "The History of Humanities Computing". U *A Companion to Digital Humanities*. Susan Schreibman, Ray Siemens i John Unsworth, ur. Malden: Blackwell Publishing, 3–19. <https://doi.org/10.1111/b.9781405103213.2004.00004.x>
- Hrvatska enciklopedija 1. [n. d.]. "Internet". Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/clanak/Internet> (pristup 24. 4. 2025.).
- Hrvatska enciklopedija 2. [n. d.]. "WWW". Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/www> (pristup 24. 4. 2025.).
- Hughes, Lorna, Panos Constantopoulos i Costis Dallas. 2016. "Digital Methods in the Humanities. Understanding and Describing their Use across the Disciplines". U *A New Companion to Digital Humanities*. Susan Schreibman, Ray Siemens i John Unsworth, ur. Malden: Wiley Blackwell, 150–170. <https://doi.org/10.1002/9781118680605.ch11>
- IARH. [n. d.]. "Antički arheološki lokaliteti Republike Hrvatske". Dostupno na: <http://baza.iarh.hr/public/locality/map> (pristup 16. 4. 2025.).
- IHJJ. [n. d.]. "Mrežni resursi Instituta". Dostupno na: <http://ihjj.hr/stranica/mrezni-resursi-instituta/28/> (pristup 16. 4. 2025.).
- Ingold, Tim. 2007. *Lines. A Brief History*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203961155>
- Ingold, Tim. 2015. *The Life of Lines*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315727240>
- Kelty, Christopher. 2008. *Two Bits. The Cultural Significance of Free Software*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1198vx9>
- Kirschenbaum, Matthew. 2012. "What Is Digital Humanities and What's It Doing in English Departments?". U *Debates in the Digital Humanities*. Matthew K. Gold, ur. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 3–11. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.003.0001>
- Liu, Alan. 2012. "Where is Cultural Criticism in the Digital Humanities?". U *Debates in the Digital Humanities*. Matthew K. Gold, ur. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 490–509. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.003.0049>
- Luhmann, Jan i Manuel Burghardt. 2021. "Digital Humanities. A Discipline in its Own Right? An Analysis of the Role and Position of Digital Humanities in the Academic Landscape". *Journal of the Association for Information Science and Technology* 73/2: 148–171. <https://doi.org/10.1002/asi.24533>
- LZMK. [n. d.]. "Online izdanja". Dostupno na: <https://www.lzmk.hr/e-leks/online-izdanja> (pristup 16. 4. 2025.).
- Manovich, Lev. 2020. *Cultural Analytics*. Cambridge, London: The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/11214.001.0001>
- McPherson, Tara. 2012. "Why Are the Digital Humanities So White? or Thinking the Histories of Race and Computation". U *Debates in the Digital Humanities*. Matthew K. Gold, ur. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 139–160. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.003.0017>
- Moretti, Franco. 2005. *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for a Literary History*. London, New York: Verso.
- Nikolić, Davor. 2016. "Digitalna humanistika i nacionalna filologija. O mogućim implikacijama računalnoga obrata". *Croatica* 40/6: 75–87.
- NSK digitalna. [n. d.]. "Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu". Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/> (pristup 16. 4. 2025.).
- Nyhan, Julianne, Melissa Terras i Edward Vanhoutte. 2013. "Introduction". U *Defining Digital Humanities. A Reader*. Mellisa Terras, Julianne Nyhan i Edward Vanhoutte, ur. Surrey, Burlington: ASHGATE, 1–12.
- O'Donnell, Daniel Paul, Katherine L. Walter, Alex Gil i Neil Fraistat. 2016. "Only Connect. The Globalization of the Digital Humanities". U *A New Companion to Digital Humanities*. Susan Schre-

- ibman, Ray Siemens i John Unsworth, ur. Malden: Wiley Blackwell, 493–510. <https://doi.org/10.1002/9781118680605.ch34>
- Pink, Sarah. 2023. *Emerging Technologies / Life at the Edge of the Future*. Abingdon, Oxon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003182528>
- Pink, Sarah, Vaike Fors, Debora Lanzeni, Melisa Duque, Shanti Sumartojo i Yolande Strengers. 2022. *Design Ethnography. Research, Responsibilities, and Futures*. Abingdon, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003083665>
- Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. 2009. NN 3/2024–69. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_09_118_2929.html (27. 2. 2025.).
- Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. 2024. NN 118/2009–2929. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2024_01_3_69.html (27. 2. 2025.).
- Prescott, Andrew. 2016. "Beyond the Digital Humanities Center. The Administrative Landscapes of the Digital Humanities". U *A New Companion to Digital Humanities*. Susan Schreibman, Ray Siemens i John Unsworth, ur. Malden: Wiley Blackwell, 461–475. <https://doi.org/10.1002/9781118680605.ch32>
- Ramsay, Stephen. 2013a. "Who's In and Who's Out". U *Defining Digital Humanities. A Reader*. Mellisa Terras, Julianne Nyhan i Edward Vanhoutte, ur. Surrey, Burlington: ASHGATE, 239–242.
- Ramsay, Stephen. 2013b. "On Building". U *Defining Digital Humanities. A Reader*. Mellisa Terras, Julianne Nyhan i Edward Vanhoutte, ur. Surrey, Burlington: ASHGATE, 243–246.
- Schreibman, Susan, Siemens, Ray i John Unsworth. 2004. "The Digital Humanities and Humanities Computing. An Introduction". U *A Companion to Digital Humanities*. Susan Schreibman, Ray Siemens i John Unsworth, ur. Malden: Blackwell Publishing, xxiii–xxvii. <https://doi.org/10.1111/b.9781405103213.2004.00003.x>
- Schreibman, Susan, Siemens, Ray i John Unsworth. 2016. "Preface". U *A New Companion to Digital Humanities*. Susan Schreibman, Ray Siemens i John Unsworth, ur. Malden: Wiley Blackwell, xxvii–xxviii. <https://doi.org/10.1002/9781118680605>
- SKOS. [n. d.] "SKOS. UNESCO Nomenclature for Fields of Science and Technology". Dostupno na: <https://skos.um.es/unesco6/> (pristup 27. 2. 2025.).
- Spiro, Lisa. 2012. "This Is Why We Fight". Defining the Values of the Digital Humanities". U *Debates in the Digital Humanities*. Matthew K. Gold, ur. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 16–35. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.003.0003>
- SRCE 1. [n. d.]. "Podatci, repozitoriji i otvorena znanost". Dostupno na: <https://www.srce.unizg.hr/podaci-repozitoriji-otvorena-znanost> (pristup 20. 2. 2025.).
- SRCE 2. [n. d.]. "Digitalno obrazovanje". Dostupno na: <https://www.srce.unizg.hr/digitalno-obrazovanje> (pristup 20. 2. 2025.).
- Struna 1. [n. d.]. "Digitalna humanistika". Dostupno na: <http://struna.ihjj.hr/naziv/digitalna-humanistika/51744/#naziv> (pristup 16. 4. 2025.).
- Struna 2. [n. d.]. "Digitalna humanistika". Dostupno na: <http://struna.ihjj.hr/naziv/digitalna-humanistika/53388/#naziv> (pristup 16. 4. 2025.).
- Svensson, Patrick i David Theo Goldberg. 2015. "Introduction". U *Between Humanities and the Digital*. Patrik Svensson i David Theo Goldberg, ur. Cambridge, London: The MIT Press, 1–8. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9465.003.0003>
- Svensson, Patrick. 2010. "The Landscape of Digital Humanities". *Digital Humanities Quarterly* 4/1.
- Svensson, Patrick. 2012. "Beyond the Big Tent". U *Debates in the Digital Humanities*. Matthew K. Gold, ur. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 36–49. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.003.0004>

- Svensson, Patrick. 2013. "Humanities Computing as Digital Humanities". U *Defining Digital Humanities. A Reader*. Melissa Terras, Julianne Nyhan i Edward Vanhoutte, ur. Surrey, Burlington: ASHGATE, 159–186.
- Štokov, Ivana. 2024. "Promišljanje kartografije kao skupa praksi za konstrukciju znanja u etnološkim istraživanjima". *Etnološka tribina* 54/47: 178–194. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2024.47.05>
- Terras, Melissa. 2011. "Quantifying Digital Humanities". Dostupno na: <https://www.ucl.ac.uk/infostudies/melissa-terras/DigitalHumanitiesInfographic.pdf> (pristup 24. 2. 2025.).
- Thrift, Nigel i Shaun French. 2002. "The Automatic Production of Space". *Transactions of the Institute of British Geographer* 27: 309–335. <https://doi.org/10.1111/1475-5661.00057>
- Vanhoutte, Edward. 2013. "The Gates of Hell. History and Definition of Digital Humanities | Computing". U *Defining Digital Humanities. A Reader*. Melissa Terras, Julianne Nyhan i Edward Vanhoutte, ur. Surrey, Burlington: ASHGATE, 119–156.
- Viola, Lorella. 2023. *The Humanities in the Digital. Beyond Critical Digital Humanities*. London, New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-16950-2>
- Zhang, Zhiqing, Wanyi Song i Peng Liu. 2024. "Making and Interpreting. Digital Humanities as Embodied Action". *Humanities & Social Sciences Communications* 11, 13. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02548-3>

DIGITAL HUMANITIES BETWEEN TECHNOLOGY AND EPISTEMOLOGY: TERMINOLOGICAL DISPUTES, CRITICAL PRACTICES, AND INSTITUTIONAL CHANGES

This paper analyzes the historical development of digital humanities, focusing on the challenges and debates surrounding its definition, as well as terminological and institutional shifts. Particular attention is given to the epistemological changes within the humanities triggered by digital technologies – transformations that raise questions about how knowledge is produced, accessed, and valued. Drawing on key works by Patrick Svensson (2012, 2013), Patrick Svensson and David T. Goldberg (2015), Smiljana Antonijević (2015), and Lorella Viola (2023), the paper highlights the necessity of critically reexamining the role of technology in the humanities, particularly the models of knowledge production in a digital environment. In this context, it examines the methodological and epistemological changes that have shaped institutionalization, the broader framework of interdisciplinarity, and role of digital humanities in contemporary research practices.

Keywords: digital humanities, critical digital humanities, humanities in the digital, digital knowledge production, epistemological changes